

MOKSLINIS DARBAS APIE MANO IR TAVO KASDIENYBĘ

2001 metų sausio dvyliką dieną Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete buvo apginta daktaro disertacija „Kasdienis pasaulis ir savastis“. Jos autorius – šio fakulteto doktorantas Nerijus Milerius. Darbui vadovavo profesorius habilituotas daktaras Evaldas Nekrašas, oponentai – profesorius habilituotas daktaras Algirdas Gaižutis ir docentas daktaras Tomas Sodeika.

Mileriaus disertacija patenka į nūdien gana retą draugę darbų, kuriuose originaliai analizuojama problema, o ne referatyviai atpasakojamas vieno ar kelių autorių filosofinės idėjos. Štai kodėl disertacijos pavadinimas išsiverčia be paantraštės pagal formulę „A problema B filosofijoje“. Šis Mileriaus studijos aspektas susijęs ne tik su akivaizdžiais tokios darbo strategijos pasirinkimo privalumais, bet ir su nemena rizika leisti į niekuomet nesibaigiančią, anot Tomo Sodeikos, „panašumų ir skirtumų medžioklę“. Tačiau lengva sutikti su dauguma disertacijos gynimo metu kalbėjusiųjų, jog Mileriui šios pagundos vis dėlto pavyko išvengti – užuot tapęs tarpusavyje ne visuomet derančių fragmentų mozaika, darbas išėjo „tvirtai suręstas“.

Disertacijoje keliami pagrindiniai klausimai skamba šitaip: Kodėl naujųjų laikų filosofijoje įsivyrąja neįveikiama priešara tarp filosofinio pažinimo ir kasdienybės žinių, o kasdienybės aptarčiai naujųjų laikų žmogaus savivokje nelieta vietos? Kokia yra adekvati prieiga prie kasdienio pasaulio? Kaip situatyvi kasdienybės sklaida lemia į kasdienį pasaulį įpintos

savasties sampratą? Mėgindamas į šiuos ir su jais susijusius klausimus atsakyti, Milerius pagalbon pasitelkia išsitarą plejadą šiuolaikinių Vakarų filosofų, kuriems kasdienybės, kaip filosofijos šaltinio, klausimas buvo svarbus ar net, kaip Buberiui, Merleau-Ponty ar Waldenfelsui, vienas iš svarbiausių. Šioje draugijoje vyrauja kontinentinės filosofijos atstovai – fenomenologai E. Husserlis, M. Heideggeris, M. Merleau-Ponty bei jų mokiniai B. Waldenfelsas, A. Šliogeris ir T. Sodeika, hermeneutinės filosofijos atstovai H-G. Gadameris ir P. Ricoeuras bei jų mokinys A. Sverdiolas, dialogo filosofai M. Buberis ir E. Levinas, taip pat prancūzų mąstytojai, kurių filosofinę laikyseną su vienokiomis ar kitokiomis išlygomis galima būtų apibrėžti kaip „postmodernią“: M. Foucault, G. Deleuze’as, J-F. Lyotard’as, M. de Certeau, J. L. Nancy ir kiti. Vieninteliai „ne kontinentiniai“ – L. Wittgensteinas ir R. Rorty. Remdamasis visų šių ganėtinai skirtingų mąstytojų, taip pat jų didžiųjų pirmtakų Sørenso Kierkegaardo ir Friedricho Nietzsche’s, kūryba, Milerius: a) kritiškai analizuoja naujųjų laikų filosofų R. Descarteso, T. Hobbeso, D. Hume’o, J. Locke’o, I. Kanto, G. W. F. Hegelio „nukaltas“ pasaulį pažįstančio subjekto bei metodo ir linijinio pažinimo koncepcijas; aptaria tuos diskurso lūžius, kurie sudaro prielaidas tematizuoti kasdienio pasaulio problematiką, analizuoja dalyvavimo, angažavimosi pasauliui, egzistencijos sampratas;

b) plėtodamas „į kasdienį pasaulį įpintos savasties“ temą, siekia atskleisti esminius fi-

losofinio diskurso pokyčius, įvykusius šiuolaikiniėje filosofijoje; šiuo tikslu disertanto dėmesys kreipiamas į kasdienio pasaulio charakteristikas: kelią (*hodos*), kaip priegios prie kasdienio pasaulio būdą, įpročių pasaulį, daugiamačią laiką ir erdvę; svarstoma į kasdienybės daugiamačią laiką ir erdvę įsipynusios savasties samprata, interpretuojamas savasties ir *kito* santykis.

Pats metas atkreipti ypatingą dėmesį į antinį Mileriaus studijos pavadinimo dėmenį – į sąvoką „savastis“. Šis žodis, Mileriaus sumanymu, turėtų tapti alternatyva sudaiktintam „aš“, o ypač abstrakčiajam „pažįstančiajam subjektui“. Paleisdamas apyvarton „savasties“ terminą darbo autorius tikisi išspręsti seną visų filosofijos vertėjų į lietuvių kalbą problemą, kylančią susidūrus su daugelyje pasaulio kalbų egzistuojančiu dvigubu savęs įvardijimo būdu: „*I-Self*“, „*Ich-Selbst*“, „*Je-Moi*“ (ar „*Je-Soi-Meme*“), etc. Ieškodami „aš“ alternatyvų, tokioje padėtyje atsidūrę vertėjai neretai gelbėjasi beišnykstančia asmens apibūdinimo forma „pats“ arba „savastimi“. Beje, žodį „savastis“ lengva supainioti su kitaip sukirčiuotu „sāvastis“, kuris reiškia, „nuosavybę“, ir tai dar labiau komplikuoja šios kasdienėje kalboje mažai paplitusios sąvokos prigijimą lietuviškame teoriniame diskurse. Kita vertus, tokių lingvistinių „ramentų“ pasitelkimas nėra pirmiena, o darbo autoriaus teoriniai ketinimai šitokį jo žingsnį visiškai pateisina.

Tad svarbiausia Mileriui tampa kasdienybės, kaip filosofijos šaltinio, tema bei tiesiogiai su ja susijusi pokyčių vakarietiškoje „aš“ sampratoje (nuo „pažįstančiojo subjekto“ „į pasaulį įpintos savasties“ link) tema. Šios temos, pasak Mileriaus, plėtojamos ne kaip elementari naujųjų laikų filosofijos korekcija, o veikiau kaip mėginimas eksplikuoti esminius šiuolaikiniėje filosofijoje įvykusius pokyčius bei ypač

nuodugniai apsvarstyti pakitusio filosofavimo atskaitos taško problemą. Autoriaus tvirtinimu, šis taškas šiandien perkeliamas iš sau tapataus pasaulį pažįstančio ir jį konstruojančio subjekto į patiriamąjį kasdienį pasaulį. Kaip minėjome, tokia akcentų slinktis radikaliai pakeičia „aš“ sampratą, kuri tampa nebe tokia griežta ir, patekusi į situatyvią ir kontingentišką kasdienio pasaulio tikrovę, yra tarsi „de-substancializuojama“.

Pasaulio apmąstymas – filosofų kryžius, sako Kantas. Mileriui tenka panešėti šį kryžių galynėjantis su naujųjų laikų sisteminių filosofavimo nuostatomis, kurios iš pasaulio eliminuoja kintančius, daugiaprasmius ir miglotus, pažintinės funkcijos neatliekančius reiškinius. Aiškiam architektūriniame moderniosios sąmonės pastate nelieka vietos netvarkai ar atsitiktinumui (beje, tai, kad už šio pastato sienų lieka chaoso ir tamsos zona, būdinga jau ikifilosofinei gadynei). Kaip teigia dauguma gausių modernybės kritikų, ši tvarka ir aiškumas tepasiekiami atlikus neišvengiamą abstrakcijos ir redukcijos judesį, todėl nieko nuostabaus, jog kasdienybė naujųjų laikų filosofijoje nėra tematizuojama. Visame Mileriaus darbe – įvadede, trijuose skyriuose bei išvadose – justi ši galynėjimosi su modernybe įtampa; ją atspindi netgi skyrių pavadinimai, pasižymintys dichotomiškumu: „metodas *versus* kelias“, „*aš versus* savastis“, „pažįstantysis *aš* ir pasaulis“ – „angažavimasis pasauliui“ etc. Su tokių „kontrastingų porų“ pagalba disertantas pasiekia didesnio sodrumo ir aiškumo, tačiau priartėja prie ribos, skiriančios aiškumą nuo supaprastinimo (pavojaus kiekvieną iš supriešinamų narių traktuoti remiantis pernelyg įsigalėjusiais požiūriais). Šioje vietoje baigiu disertacijos temų ir tikslų apžvalgą – kiekvienas, norintis su ja susipažinti, išmintingiau pasielgs tiesiog perskai-

tęs patį darbą M. Mažvydo bibliotekoje – ir jau kiek kitaip tęsti pradėtų svarstyti darbo priva- lumų ir trūkumų sąrašą. Pati Mileriaus diser- tacija ir jos imperatyvas angažuotis pasauliui ir išpinti į jo konkrečias situacijas ragina mus (ar, kitaip tariant, *mane*) nusimesti anonimi- nio recenzuotojo kaukę ir vėl atvirsti į konkretų A. G., kuris vieną ankstyvą sausio popietę buvo įpintas į Mileriaus disertacijos gynimo situaci- ją, o dr. Česlovo Kalendos dar ir angažuotas virsti šio įdomaus įvykio „apžvalgininku“. De- ja, tenka iš anksto apsidrausti, jog čia tebus pateikti tik *kai kurie* (svarbiausi?) tris va- landas trukusio disertacijos gynimo posėdžio fragmentai. Tad vėl – neišvengiama tikrovės redukcija.

Po formalios posėdžio pradžios ir netrum- po doktoranto nuopelnų sąrašo, kurį perskaitė posėdžio pirmininkė doktorantūros komiteto narė psichologijos mokslų daktarė Danutė Gailienė, Milerius trumpai pristatė savo di- sertacijos temą, tikslus ir išvadas. Po pristaty- mo teisę klausti gavo visi susirinkusieji, ta- čiau stoji įprastinė spengianti tyla, kurią su- trikdyti ryžosi disertacijos rašymui vadovavęs profesorius habilituotas daktaras Evaldas Ne- krašas. Dviejų jo klausimų esmę trumpai gali- ma būtų perteikti šitaip: Ar nesama naujųjų laikų mąstytojų Hume'o ir Macho filosofinėse nuostatose tam tikrų subjekto interpretacijos aspektų, kurie šiuos filosofus daug labiau pri- artina prie šiandieninės filosofijos nei tai pa- rodyta disertacijoje? Ar ne geresnis būdas „sugriebti“ situatyvumą ir kontingentiškumą būtų menas, o ne filosofija? Tai, jog antrasis klausimas yra identiškas R. Carnapo klau- simui, kurį šis savo programiniame straipsnyje „Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu“ iškelia M. Heideggeriui, yra labai svar- bi aplinkybė, iš dalies leidžianti geriau lokali-

zuoti Mileriaus disertaciją filosofiniame kon- tekste. Įdomu dar ir tai, kad nors Mileriaus doktorantūros komitete dominuoja analitinės filosofijos atstovai – E. Nekrašas, R. Pavilio- nis, A. Degutis, – jo disertacija kuo aiškiausiai gravituoja egzistencinės filosofijos link. (Ši di- sertacijos „istorijos“ detalė vėliau posėdyje buvo aptarta. Beje, tai atspindi ir disertacijos tema paskelbtų straipsnių pavadinimų poky- čiai nuo 1996 iki 2000 metų.) Nekrašo pasisa- kymu prasidėjo bene įdomiausia posėdžio dalis, kurią patogumo dėlei sugrupuosiu į oponentų ir komiteto narių pasisakymus. Abejose grupėse netrūko tiek argumentų „už“, tiek ir kritinių pastabų – įdomių ir sodrių, kurių gausa, atrodytų, labai prisidėjo prie juos pa- skatinusios disertacijos reikšmingumo.

Oponentai. Pirmas kalbėjo prof. ha- bil. dr. Algirdas Gaižutis, kuris kaip diserta- cijos privalumus nurodė neabejotiną darbo temos aktualumą, studijoje atsispindinčią di- sertanto erudiciją, aiškų ir gyvą rašymo stilių, tvirtą struktūrą. Labai gerai atskleista asmens ir *kito* santykio tema. Visi šie aspektai, pasak oponento, nekeliantys jam abejonių dėl auto- riaus teorinės brandos. Svarbiausios kritinės profesoriaus pastabos buvo šios: laki ir stilin- ga Mileriaus darbo kalba neretai priartėja prie literatūrinės, o asociacijų ir metaforų pertek- lius vietomis ima trukdyti; nėra gyvenimo filo- sofijos ir personalizmo akcentų; svarstant kas- dienybės temą nebandoma tvirčiau atsiremti į socialinę plotmę; kiek per mažai eksplikuotos atrodo sąvokos „išsikverbti į pasaulį“ bei, itin dažnai pasitaikanti, „laukas“.

Doc. dr. Tomas Sodeika pabrėžė, jog diser- tantui rašant pavyko išvengti pretenzingumo ir dabar Lietuvoje populiarus nukrypimo tiek į kvazimatematinę, tiek ir į pseudopoetinę sfer- ą. Darbas, pasak oponento, pasižymi noetinio

stiliaus grakštumu bei savitumu ir, kaip jau minėjome, netampa „panašumų ir skirtumų medžiokle“. Didelis darbo privalumas yra ir tas, jog jis grumiasi su vis labiau šiuolaikiniame pasaulyje plintančia kasdienės patirties atrofija. Sodeika disertacijoje pasigedo išsamesnės refleksijos temos eksplikacijos. Tai, kad refleksija – visuose „laukuose“ ne vienoda, o diferencijuota, filosofo teigimu, Mileriaus darbe atsispindi nepakankamai. Oponento įsitikinimu, autoriaus argumentus būtų sustiprinęs chronologinio ir kairologinio laiko perskyros įvardijimas ir didesnis dėmesys Bergsono ir Husserlio „vidinio laiko“, *kairos*, aptarčiai. „Kas užtikrina kelio, kaip metodo priešybės, reguliatyvumą ir kaip legitimuoti patį tokio darbo rašymo būdą – ‘refleksiją apie refleksiją’ ar ‘metodą apie nemetodiškumą’?“, – klausė Sodeika.

Komiteto nariai. Pirmiausia buvo perskaitytas dėl išvykos gynime nedalyvavusio prof. habil. dr. R. Pavilionio atsiliepimas, kuriame disertantas sveikinamas pasirinkęs Lietuvoje mažai tyrinėtą, tačiau svarbią, temą, drįsęs leisti į sudėtingos bei įvairiamatės kasdienybės plotmės svarstymą ir kritikuojamas už perdėm eskizišką Wittgensteino kasdienės kalbos filosofijos pristatymą. Pavilionis taip pat atkreipė dėmesį į paradoksalų „metodo apie kelią“ pobūdį. Prof. habil. dr. Arvydas Šliogeris prisipažino, jog jam Mileriaus darbas paliko puikų įspūdį dėl savo savarankiškumo ir autentiškumo, dėl išvengto referatyvumo. Pasak Šliogerio, disertacijoje labai gerai atskleista pagrindinė tema, jis problemiškas, o ne banalybių rinkinys – „Nerijus tvirtai ‘pagriebia esmę už gerklės’“. Profesorius darbe labai pasigedo itin dažnai vartojamos sąvokos „situacija“ aptarimo. Doc.dr. Danutė Gailienė gyrė disertaciją už moksliskumą, tvirtą sąrangą ir kritikavo už pernelyg „takios“ savasties sampratos

postulavimą. Pasak jos, studijoje galėjo būti aiškiau nurodyti savasties struktūriniai taškai, kurie ją išgelbėtų nuo visiško efemeriškumo. Nekrašas sakė visai palaikąs Šliogerio nuomonę dėl disertacijos teigiamybių, tačiau kaip darbo vadovas turįs jam priekaištų dėl per daug dekartiško naujųjų laikų filosofijos supratimo ir nepastebėjimo, jog Hume’o ir Macho filosofinėse nuostatose galima įžvelgti labai stiprių sąsajų su fenomenologija. Tai, kad Wittgensteinas ir anglosaksų analitinė filosofija liko Mileriaus disertacijos paraštėje, Nekrašas taipogi įvardijo kaip trūkumą. Dr. Algirdas Degutis pripažino, jog disertacijoje racionalizmui išsakomi priekaištai yra daugeliu atvejų teisingi, kai kur – netgi originalūs, o tikrovės policentriškumo akcentavimas – produktyvus. Degučio nuomone, darbas išėjo intelektualiai grakštus, tačiau, kaip ir kiti pasisakiusieji analitikai, teigė, jog anglosaksų filosofijos pasitelkimas galėjo dar pagerinti disertacijos kokybę. Dabar, pasak filosofo, ne visai aišku, kokiam refleksijos lygmenyje disertanto svarstymai vyksta: Ar jie mus veda atgal į jaukų ikifilosofinį būvį? Ar galėtų kitas autorius pratęsti Mileriaus projektą, kuriame beveik nepaliekama kelrodžių? Ar šitaip rašydami nepradedame kurti kiek saldokų filosofinių „asmeninių albumų“?

Į visas oponentų ir komiteto narių kritines pastabas Milerius pateikė išsamius atsakymus; apsiribosime tepasakę, kad to pakako, jog disertantui būtų vienbalsiu komisijos narių sprendimu suteiktas daktaro laipsnis. Toliau – daktaro diplomo įteikimas, padėkos, vaišės. Štai šitaip į Lietuvos filosofų draugiją atėjo dar vienas „jaunas ir gabus mokslininkas“. Belieka jam palinkėti kūrybinės sėkmės.

Arūnas Gelūnas